

برای نوشتن یک کتاب
باید نیمی از یک کتابخانه ورق بخورد.
ساموئل جانسون - نویسنده انگلیسی

سومین جشنواره کتاب‌های آموزشی دوره متوسطه
حوزه‌های آموزشی عربی
فلسفه و منطق و تعلیم و تربیت دینی

□ حوزه آموزش زبان عربی

زبان عربی برای ما ایرانیان، جایگاه و منزلت خاصی دارد؛ زیرا از همان سال‌های آغازین ورود اسلام به ایران، با عشق و دلدادگی، زبان عربی را زبان خویش تلقی کردیم و از هیچ کوششی در راه توسعه و رشد و ارتقای آن دریغ نورزیده‌ایم. سیبویه شیرازی، زمخشری خوارزمی، عبدالقاهر جرجانی، تفتازانی قوچانی و ده‌ها و صدها ادیب دانشمندی که از چهره‌های درخشان فرهنگ و ادب عربی به‌شمار می‌روند، برای خدمت به زبان الهی «قرآن» وارد میدان شدند و دقایق و ظرایف موجود در این زبان را در مقابل انظار صاحبان ذوق و فکر و قلم نهادند و توانایی‌ها و ظرایف موجود در این زبان را هرچه بیش‌تر و بیش‌تر عیان کردند.

بیانیه هیأت داوران

اکنون نیز نگاه به این زبان، نگاه به یک زبان بیگانه نیست. زبان عربی، زبان فرهنگ و دین و آیین ماست و تمام تلاش‌هایی که برای تعلیم و تعلم این زبان صورت می‌گیرد، در جهت بالندگی و رشد فرهنگ و آیینی است که از آن ماست. اگر دغدغه‌های هویتیابی آزارمان می‌دهد، اگر برای فردای میهن و مرز و بوم خود اهمیت قائلیم، اگر به استقلال فکری خویش پایبندیم و از تقلید و دنباله‌روی صرف و به دور از تعقل، نگران و بیزار، باید برای نمادهای فرهنگی خود ارزش قائل باشیم و این ارزشگذاری را در عمل و فعل نمایان کنیم.

زبان قرآن یکی از نمادهای فرهنگی ما ایرانیان است. وظیفه ما یادگیری این زبان و تلاش در جهت استفاده مستقیم از عبارات و متونی است که به این زبان نازل شده و نگارش یافته است. در کشور ما، به دلایل گوناگون، زبان عربی متناسب با رشد و ترقی روش‌های آموزش، پیشرفت نکرده است. نگاه آموزشی به این زبان در یک چارچوب یک‌سویه و تک‌بعدی صورت می‌گیرد و نگاه معلمان و متعلمان نسبت به آن به گونه‌ای است که گویی تنها یک راه برای یادگیری این زبان وجود دارد و آن، همان آموزش و علم قواعد، آن هم به شکل سنتی و آمیخته با مسائل و نکات غیرکاربردی است.

برای ایجاد تغییرات اساسی در نحوه نگرش مخاطبان نسبت به زبان قرآن، باید چاره‌اندیشی کرد. ما دست نیاز خود را به سوی همه نویسندگان و اصحاب قلم دراز می‌کنیم و از آنان برای رفع این نقیصه مدد می‌جوئیم. ناشران نیز در این راه، بازوان پرتوان اصحاب قلمند.

مهم‌ترین عرصه‌هایی که می‌توان، برای آموزش زبان عربی محصولات فرهنگی ارزشمندی تولید کرد، مخاطبان را برانگیخت و نیاز فرهنگی آنان را تأمین کرد، عبارتند از:

۱. کتاب‌های فرهنگ لغت در سطوح متفاوت،
  ۲. آموزش ترجمه متون از عربی به فارسی،
  ۳. آموزش قواعد کاربردی به سبک جدید،
  ۴. متن خوانی،
  ۵. کتاب‌های کار و تمرین دانش آموز،
  ۶. کتاب‌های سنجش و ارزشیابی مطابق با اصول استاندارد،
  ۷. کتاب‌های آموزش مکالمه و گفت‌وگو در سطوح گوناگون،
  ۸. کتاب‌های تکمیلی در جهت عمق بخشیدن به مهارت‌های آموزشی،
  ۹. کتاب‌های دانش‌افزایی و روشی برای معلمان،
  ۱۰. تهیه نوارهای کاست و ویدیویی و لوح فشرده برای آموزش زبان عربی در سطوح گوناگون.
- رویکردی که در تمام این مقوله‌ها باید بدان توجه کرد، بهره‌گیری از روش‌های جدید، جذابیت در محتوا و تسهیل در آموزش است. با چنین نگرشی می‌توان به مفید بودن محصولات فرهنگی منتشر شده امید داشت و بدیهی است که این نوع محصولات فرهنگی، مورد حمایت وزارت آموزش و پرورش و دفاتر ذی‌ربط قرار خواهد گرفت.

اما نحوه بررسی کتاب‌های این دوره جشنواره:

از مجموع ۵۵ جلد کتابی که ناشران برای جشنواره ارسال داشتند، ۱۸ جلد به مرحله دوم راه پیدا کرد. ملاک راهیابی به مرحله دوم، داشتن حداقل امتیاز «فایده بخشی» به مخاطب بود. کتاب‌هایی که در آن‌ها به ترجمه و حل سؤالات کتاب‌های درسی مبادرت ورزیده بودند یا مربوط به توضیح و تشریح کتاب‌های سال‌های قبل بودند، در مرحله اول کنار گذاشته شدند.

در حوزه درس عربی ۸ نوع کتاب یا رشته پیش‌بینی شد و کتاب‌ها در این ۸ حوزه بررسی گردیدند. این حوزه‌ها عبارتند از:

۱. کتاب‌های تکمیلی در جهت دانش‌افزایی دانش‌آموزان؛
۲. کتاب دانش‌افزایی، مهارتی، روشی برای معلمان؛
۳. کتاب‌های کار و تمرین دانش‌آموز؛
۴. فرهنگ لغات؛
۵. کتاب آموزش قواعد زبان عربی با شیوه نو؛
۶. کتاب آموزش ترجمه و تعریب؛
۷. کتاب سنجش و ارزشیابی تحصیلی؛
۸. کتاب آموزش مکالمه و گفت‌وگو.

متأسفانه در میان کتاب‌هایی که برای داوری به جشنواره ارسال شده بود، ردیابی از بسیاری موضوعات مفید یافت نشد. دریغ از کتابی در مورد ترجمه، مکالمه، متن‌خوانی و... اغلب کتاب‌های ارسال شده در زمینه تست و تشریح و تبیین کتاب‌های درسی بودند. امیدواریم در سال‌های آتی، این کمبود رفع شود و به همت والای صاحبان ذوق و فکر و اندیشه و مساعدت ناشران متعهد و دلسوز، به این نیاز فرهنگی پاسخ مثبت داده شود. در پایان، داوران تصمیم گرفتند در قسمت کتاب‌های لغت یک کتاب را در حکم کتاب برگزیده و یک کتاب را برای تقدیر معرفی کنند. در قسمت «قواعد» نیز تنها یک کتاب برگزیده شد و برای «کتاب دانش‌افزایی و روش معلمان» نیز یک کتاب جهت تقدیر انتخاب شد.

□ حوزه آموزش منطق و فلسفه

۱. بررسی تاریخ اندیشه‌های فلسفی و منطقی در اسلام و ایران، بیانگر آن است که گرچه این اندیشه‌ها از نحله‌های فکری پیش از خود بهره گرفته‌اند، در دامن تعالیم عمیق و گسترده اسلامی، پرورش و غنا یافته و به شکوه و اوج ستودنی خود رسیده‌اند.

این میراث غنی عقلی، در دوره‌های بعد، به شکل جریان‌های فکری «فلسفه مشاء»، «فلسفه اشراق» و «حکمت متعالیه» بروز کرد و از نسلی به نسل دیگر و از قرنی به قرن دیگر ادامه یافت. اما متأسفانه نسل جوان امروز، به سبب کم‌کاری‌های فرهنگی و آموزشی، در شناخت این میراث گرانبها و ماندگار ضعیف و ناتوان است.

۲. یکی از هدف‌های متعالی آموزش و پرورش، «تقویت جنبه‌های رشد منطقی، عقلی و شناختی دانش‌آموزان» است تا از این رهگذر، مهارت‌هایی مانند خلاقیت، افکار انتزاعی، پرسش‌های عقلانی

- منطقی و روش حل مسأله را برای رویارویی با معضلات زندگی خود بیاموزند .
واقعیت این است که در اشاعه این موضوع، در ساختار کلی کتاب‌های درسی در دوره‌های متفاوت تحصیلی، کاستی‌هایی دیده می‌شود. به این سبب، برنامه‌ریزان و نویسندگان کتاب‌های درسی را به تأمل و تفکر جدی‌تر فرامی‌خوانیم.

این حساسیت، در حوزه کتاب‌های درسی فلسفه و منطق، بیش از سایر درس‌هاست. بدیهی است در فرایند تولید «برنامه درسی»، در نخستین گام، مؤلفه کتاب‌های درسی مطرح است و مبدأ و منبع اولیه هرگونه برنامه‌ریزی و اقدام برای تولید مواد آموزشی و کمک آموزشی به شمار می‌رود. بنابراین در تألیف و چاپ کتاب‌های درسی، رعایت معیارهای کیفی تولید کتاب، به ویژه در مرحله «تولید فرهنگی» (صحت و مستند بودن

هیأت داوران عقیده دارند تعداد محدود کتاب‌های رسیده به جشنواره در حوزه فلسفه و منطق خود، گواه کم‌توجهی عناصر فرهنگی و آموزشی کشور به این مقوله است

علمی اطلاعات متن، زبان و بیان روان و سالم، تناسب متن با نیازهای مخاطب، ساختار محکم و استفاده از روش‌های علمی روزآمد، توجه به خلاقیت و فعالیت ذهنی مخاطب و... لازم و حیاتی است.

۳. هیأت داوران عقیده دارند که تعداد محدود کتاب‌های رسیده به جشنواره در حوزه فلسفه و منطق، خود گواه کم‌توجهی عناصر فرهنگی و آموزشی کشور به این مقوله است. در این زمینه، موارد زیر قابل تأملند:

الف) بیش‌تر آثار تألیفی به شکل کتاب‌های تست و اصطلاحاً «کنکوری» و یا در نهایت، رونویسی و تلخیص متون کتاب‌های درسی است. این آثار فاقد رویکرد پژوهشی و جنبه‌های غنی آموزشی و یادگیری است و شیوه فعال یادگیری و خلاقیت ذهنی در آن‌ها به کار گرفته نشده است.

ب) تمام آثاری که به «مرحله دوم» داوری رسیده‌اند، «ترجمه»‌اند. بنابراین، لازم است پدیدآورندگان و ناشران ایرانی توجه بیش‌تری به این حوزه آموزشی داشته باشند.

پ) با توجه به پیشینه غنی میراث عقلی اسلام و ایران و روحیه جست‌وجوگری نسل جوان معاصر، شایسته است ناشران و نویسندگان با رعایت مقتضیات و نیازهای امروز، بهره‌مندی از اندیشه‌های خلاق و بکر، رعایت اصول روان‌شناختی و زیبایی‌شناختی قواعد فنی و هنری تولید کتاب و الگوهای پیشرفته برنامه درسی، در مسیر تولید کتاب‌های آموزشی و کمک آموزشی مفید و جذاب در حوزه فلسفه و منطق گام بردارند.

ت) سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی موظف است در گام نخست، «برنامه درسی مدون فلسفه و منطق» را، که شامل نیازهای آموزش و پرورش و استانداردهای تولید کتاب‌های کمک آموزشی مرتبط با این برنامه درسی است، اعلام کند.

ث) آثار برگزیده و «تقدیری» در این حوزه، با وجود کسب امتیازهای نسبتاً خوب از نظر معیارهای داوری، از نظر «پشتیبانی از برنامه‌درسی و ارتباط با موضوعات کتاب درسی» در حد متوسط هستند.

□ حوزه آموزش تعلیم و تربیت دینی

اولین نیاز دانش‌آموزان جامعه ما در این عصر، دستیابی به کتاب‌هایی است که عطش آنان را از جنبه‌های گوناگون تعلیمی و تربیتی برطرف کند. در این شرایط فرهنگی و اجتماعی، اهتمام نهادهای فرهنگی و شخصیت‌های برجسته علمی در عرصه تعلیم و تربیت دینی، باید تولید کتاب‌های مفید و متناسب با این نیاز باشد. شناخت دقیق نیازها و مسأله‌ها، همدلی با جوانان و نوجوانان، برخورداری از قوت علمی و دوری از سطحی‌نگری و طرح موضوعات دینی از نگاه و منظری نو، از جمله اصولی هستند که در تولید این کتاب‌ها باید مراعات شوند. با این‌که هم‌اکنون بخش قابل توجهی از آمار کتاب‌های چاپ‌شده مربوط به کتاب‌های تعلیمی و تربیت و معارف دینی است، اما بیش‌تر این تولیدات، مبتنی بر اصول و رویکردهای مناسب و پاسخگوی نیازهای واقعی جوان و نوجوان نیستند. هیأت‌داوران حوزه تعلیم و تربیت دینی امیدوار است که با مراعات اصول علمی و توجه به نیازهای اساسی مخاطب، در جهت بازسازی کتاب‌های دینی قدم‌هایی اصولی برداشته شود؛ چنان‌که بارقه‌هایی از این امید در آثاری که برای جشنواره ارسال شده بودند، مشاهده گردید. هیأت‌داوران این حوزه، پس از بررسی ابتدایی کتاب‌ها و با توجه به تنوع گسترده آن‌ها تصمیم گرفت، این حوزه را به هشت بخش تخصصی تقسیم کند و کتاب‌ها را در بخش مناسب خود قرار دهد و با کتاب‌های مشابه خود مقایسه و ارزیابی کند. این بخش‌ها عبارتند از:

۱. علوم قرآنی؛
۲. مسائل اعتقادی و کلامی؛
۳. اخلاق، احکام و عبادات؛
۴. تاریخ و سیره معصومین (ع)؛
۵. زندگی شخصیت‌های دینی معاصر؛
۶. تعلیم و تربیت؛
۷. ادبیات مذهبی؛
۸. کتاب‌های تمرین و کار دانش‌آموز.

با این‌که کتاب‌های رسیده به این حوزه، نسبت به سایر حوزه‌های جشنواره بیش‌تر بود، اما به نظر می‌رسد که برخی از ناشران و مؤلفان به دلایل متفاوت در جشنواره شرکت نکرده بودند. ممکن است علت عدم استقبال این دسته از ناشران و مؤلفان آن باشد که تصور و برداشت دقیقی از معیارهای کتاب‌های قابل ارائه در این حوزه نداشتند. شاید تصور می‌کردند، کتاب‌های کمک‌آموزشی در حوزه دین، همان کتاب‌های تست و نظایر آن‌ها هستند. درحالی‌که اگر کتابی در یکی از آن حوزه‌های

هشتگانه تألیف شده باشد و ویژگی‌های معینی را داشته باشد، قابل عرضه در جشنواره است. یک ویژگی اصلی، مرتبط بودن عنوان و محتوای تألیفی با یکی از موضوعات کتاب درسی است؛ به گونه‌ای که دانش‌آموز با خواندن کتاب اطلاعاتش نسبت به موضوع بیش‌تر و دانش وی عمیق‌تر شود و اگر سؤالاتی، پیرامون موضوع برایش مطرح است، پاسخ داده شوند. در واقع با چنین کتابی، فرصت تحقیق و پژوهش برای دانش‌آموز فراهم گردد.

در میان کتاب‌های دریافت شده، نقطه قوت مربوط به بخش ادبیات مذهبی بود که آثار برجسته و قابل توجهی در این بخش عرضه شده بودند. در این بخش می‌توانیم از نویسندگانی نام ببریم که توانسته‌اند، آثار باارزشی خلق و به جامعه جوان عرضه کنند. گرچه هنوز تا خلق آثار بزرگ ادبی در این زمینه که بتواند با آثار مطرح در دنیا رقابت کند، فاصله داریم.

اما در بخش‌های دیگر، از جمله بخش اصول اعتقادات و کلام، سیره معصومین (ع) و اخلاق، کم‌تر اثری وجود دارد که به زبان مخاطب و در عین حال، علمی و متقن تألیف شده باشد.

هیأت‌دوران این حوزه، متخصصان تعلیم و تربیت دینی، به خصوص استادان و نویسندگان حوزه‌های علمیه را دعوت می‌کند که به این نیازهای اساسی جامعه جوان پاسخ دهند. از بزرگوارانی که مسؤلیت بیش‌تری در هدایت و تعلیم و تربیت جامعه برعهده دارند، انتظار می‌رود پیش از هر چیزی، توجه کنند که آماده کردن غذای فکری و اخلاقی نسلی که او را به انواع و اقسام غذاهای شیرین و لذیذ فرامی‌خوانند، اولی‌ترین و مهم‌ترین وظیفه آنان است. شایسته است که بخش مهمی از تحقیق و تدریس و تألیف، برای چنین هدفی صرف شود. البته این آثار باید بر معیارهای دقیقی مبتنی باشند که مؤلفان محترم با آگاهی و روشن بینی تدوین و آن‌ها را در آثار خود مراعات کرده‌اند. برخی از معیارهایی که هیأت‌دوران پیشنهاد می‌کند، به قرار زیر هستند:

۱. شناخت و ویژگی‌های مخاطب و نحوه هم‌زبانی با او؛
۲. توجه به نیازهای جدی و فوری نوجوانان و جوان؛
۳. گزینش موضوعات جذاب و طرح جذاب‌تر آن‌ها؛
۴. سازماندهی و طراحی مناسب محتوا برای ایجاد انگیزه و کشش در مخاطب؛
۵. نگارش ساده و بدون تکلف متن؛
۶. اتقان و استحکام علمی محتوای طرح شده؛
۷. طراحی هنری متناسب با ذوق جوان و نوجوان؛
۸. ایجاد زمینه تحقیق، تأمل و گفت‌وگو برای مخاطب.

در میان کتاب‌های دریافت شده، نقطه^۵ قوت مربوط به بخش ادبیات مذهبی بود که آثار برجسته و قابل توجهی در این بخش عرضه شده بودند